

Prvi štrajkovi u socijalističkoj Jugoslaviji (Dokumenti iz 1945. godine)

ZDENKO RADELIĆ

Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb, SFRJ

I

Pitanju štrajkova u poslijeratnom razdoblju u Jugoslaviji naša je historiografija tek u posljednje vrijeme posvetila nešto više interesa.¹ Iako se druge društvene znanosti znatno više bave tim fenomenom, ipak su zbog njihovih metoda i ciljeva istraživanja mnogi aspekti toga radikalnog načina borbe radnika za svoja prava ostali nedodirnuti. Historijski kontekst, činjenični tok događaja, sudionici i sl. ostali su, uglavnom, neobrađeni. Time je izostala cjelovitija obrada i potpunije objašnjenje događaja.

Čini se da postoje tri osnovna razloga zbog kojih su štrajkovi, posebno oni prvi, ostali potpuno izvan sfere historiografije.

Najvažniji je razlog sam početni karakter historiografije poslijeratnog razdoblja. Naime, treba naglasiti da nisu štrajkovi jedina tema koja čini tzv. bijele pjege te znanosti. Jer osim pojedinačnih iznimaka, tek je posljednjih godina angažirano više istraživača na proučavanju te vremenske dionice u razvoju našega društva. Međutim, bavljenje širim područjima istraživanja, najčešće političkim i društvenim organizacijama, privrednim sistemom ili prijelomnim političkim događajima nije omogućavalo istraživačima da se uz to posvete i »rubnijim« temama.

Drugi razlog neistraženosti štrajkova u Jugoslaviji treba tražiti u nedostupnosti arhivskih materijala koji, zbog zakonski određene vremenske distance od minulih događaja, nisu bili dostupni historičarima. Danas je situacija što se tiče razdoblja neposredno nakon rata mnogo bolja, ali još uvijek ima nedostupnih fondova koji bi mogli uvelike pomoći istraživačima.

¹ *Martin Ivanič*, Stavka v rudnikih Trbovlje-Hrastnik in Zagorje, 13—16. januar 1958, Ljubljana 1986. Ova knjiga je zapravo prvi rad historiografskog karaktera koja se bavi štrajkom u poslijeratnom razdoblju. Međutim, kako je predmet interesa njenog autora isključivo štrajk u Trbovlju, Hrastniku i Zagorju i u toj knjizi se u skladu sa uvriježenim mišljenjem u našoj javnosti o tom štrajku govori kao prvom štrajku poslije rata u nas; *Zdenko Radelić*, Prilog povijesti štrajkova u socijalističkoj Jugoslaviji, *Tokovi revolucije XXII—III*, 1988.

Mora se upozoriti i na činjenicu da se o štrajkovima u novinama nakon rata uopće nije pisalo pa se istraživač ne može osloniti ni na dokumente sekundarnog karaktera. Potpuna odsutnost bilo kakvih vijesti o štrajkovima u tom razdoblju najbolje ilustrira atmosferu u tom vremenu s kojom možemo povezati treći razlog izbjegavanja te teme u istraživanjima.

S obzirom na njegovu kompleksnost pokušat ćemo određenim pojednostavnjivanjem objasniti u čemu je njegova bit. Naime, taj razlog treba povezati sa završetkom narodnooslobodilačke borbe i osvajanja vlasti od Komunističke partije. U najkraćim crtama može se konstatirati da je KPJ uspješnom realizacijom političke revolucije i postupnom eliminacijom protivnika svih vrsta s političke scene težila prema stvaranju uvjeta u kojima bi se mjere socijalnih promjena provodile što je moguće više bez otpora drugih političkih snaga. Svoju koncepciju izrasla na tradiciji SSSR-a, tadašnjeg jedinog uzora u svijetu socijalizma, uz određene specifičnosti historijske provenijencije nije htjela podvrgnuti kontroli ili kritici bilo kakvoj opoziciji. Zapravo, jedino inzistiranjem na monopolu svoga položaja u vršenju vlasti mogla se dosljedno provoditi zamišljena linija političke djelatnosti.

Nakon konačnog oslobođenja stvarala se doktrina koja je u svojoj interpretaciji novoga društva inzistirala na izjednačavanju interesa države s interesima naroda. Bez obzira na kasnije nešto veće naglašavanje uloge radničke klase na čelu sa njegovom avangardom Komunističkom partijom, neprestano se inzistira na beskonfliktnosti novoga društvenog uređenja. Idealiziranu sliku veze između KP, države i naroda kvarili su samo neprijatelji naroda.

Mjere državnih vlasti bile su tumačene kroz prizmu potpune podudarnosti interesa vlasti i naroda. Skladnost svih dijelova društva mogla je biti poremećena isključivo posljedicama nasljeđa kapitalističkog društvenog uređenja, ratnih razaranja i djelovanjem ostataka neprijatelja. Objektivne teškoće tumačile su se niskom materijalnom razvijenošću društva, dok su se konflikti različitih interesa objašnjavali subjektivnim slabostima koje su bile, prije svega, izraz niske svijesti velikog dijela stanovništva. Daljnjim razvojem društva, ideološkim i političkim odgojem te podizanjem opće kulture naroda imala se prevladati naslijeđena materijalna i kulturna zaostalost.

Unutar takvog razumijevanja društvene situacije konfliktna su stanja političkim ocjenama o njihovim uzrocima mogla biti povezana ne samo s niskom razinom političke svijesti već i neprijateljskim djelovanjem. To je posebno moglo doći do izražaja u ekstremnim slučajevima kao što su bili štrajkovi.

S druge strane takvog doktrinarnog mišljenja stajala je agitacija i propaganda u čijoj službi su se našla glasila svih organizacija. Iznimke su predstavljala samo glasila opozicije izvan Narodne fronte, ali ona su s obzirom na kratko vrijeme izlaženja i broj čitalaca imala sasvim zanemarljiv utjecaj. Uglavnom, različiti ili čak suprotni društveni interesi nisu nalazili put do javnosti. U dužem razdoblju nametala se idealizacija novoga društvenog uređenja. U tom kontekstu ni o štrajkovima nije moglo biti vijesti niti se taj problem na drugi način javno iznosio.

Takvo stanje nije povezano samo s neposrednim poratnim razdobljem već se nastavilo sve do prije nekoliko godina kada je napuštanjem tabu tema otvoren širok prostor historiografiji.

II

Već smo u našim dosadašnjim priložima ukazivali na to da se počeci štrajkova u naš moraju datirati u 1945. godinu, dakle u najranije razdoblje socijalističke Jugoslavije.² U ovoj fazi istraživanja možemo konstatirati da je do prvog štrajka došlo na otoku Braču u kamenolomima, i to potkraj kolovoza ili na početku rujna. Međutim, treba upozoriti da su u Metkoviću već u srpnju iste godine zabilježeni prvi izrazi napetosti među obalskim radnicima pa i prijetnje štrajkom. Dok se ne provedu daljnja istraživanja, neće se moći na osnovi sačuvanih dokumenata zaključiti je li već u tom mjesecu bila riječ o štrajku ili se može govoriti samo o nekim elementima spora između radnika i uprave. Za sada može se govoriti samo o prijetnji štrajkom ali ne i o njegovom izbijanju.

U tom razdoblju konfliktna se situacija razvijala na širem području. Sudeći po dokumentima, najosjetljiviji položaj u Hrvatskoj bio je u Dalmaciji. Međutim, nezadovoljstvo radnika njihovim materijalnim položajem, a posebno opskrbom živežnim namirnicama i drugom robom važnom za egzistenciju stanovništva, ni u drugim krajevima nije bilo manje. S obzirom na to da smo širi društveni i ekonomski položaj radništva pokazali na drugom mjestu, ovdje ćemo vrlo sažeto upozoriti na neke elemente.³

Jugoslavija se nakon rata kao i veliki dio drugih evropskih zemalja našla u vrlo teškoj ekonomskoj situaciji. Njezino je stanovništvo bilo na rubu egzistencijalne izdržljivosti. Ratna razaranja i izuzetno veliki gubici u broju stanovništva, po čemu je naša zemlja ulazila u red zemalja s najvećom pretrpljenom štetom, zahtijevali su nove napore i odricanja. Državna je vlast pomoću mnogih organizacija podstakla i organizirala cjelokupno stanovništvo da požrtvovnim radom obnovi zemlju. Samo krajnjim i iscrpljujućim angažmanom mogla se izbjeći nova katastrofa. Strah od rata zamijenile su nestašice osnovnih namirnica, tekstila i obuće te prijetnja nadolazeće zime zbog nedostajanja ogrjeva. Nedostatak tako važnih artikala bio je jedan od osnovnih problema s kojim se suočila nova vlast. Posebno je loša i nedostatna opskrba pogodila gradove i industrijske centre. Taj problem, usko povezan s prevladajućom politikom niskih nadnica i plaća u uvjetima angažmana svih radnika na obnovi i pripremama za forsiranu industrijalizaciju, doveo je do stanja u kojem su se razvili uzroci za nezadovoljstvo radnika pa i za štrajkove. Bez obzira na njihov zaista zanemarljiv broj, koji je zabilježen u dokumentima, može se reći da su štrajkovi bili indikatori teškog položaja u kojem se našla cijela zemlja a time i radnici.

² Z. Radelić, nav. djelo.

³ Isto.

III

Upozoravamo na jednu karakteristiku koja je zajednička svim dokumentima koje ovdje predočavamo. Naime, ni jedan od osam dokumenata ne sadrži opširniji iskaz o štrajkovima koji su se zbili već se oni spominju uz druge događaje. To odgovara prirodi partijskih depeša s obzirom na karakter takvog načina izvještavanja, mada treba upozoriti na činjenicu da se ni u njima ne spominju samo štrajkovi već i druga zbivanja koja, po današnjim kriterijima, nisu imala veće značenje. Međutim, posebno je interesantna činjenica da se ni u dopisu sindikalne organizacije, partijskom izvještaju i zapisnicima CK KPH, koji svojom namjenom omogućuju mnogo širi iskaz, štrajkovima ne posvećuje veća pažnja.

Nismo pronašli nijedan dokument iz 1945. godine s opširijom analizom jednog od štrajkova. Dakako, ne može se zanemariti mogućnost da su se takvi dokumenti radili ali da se zbog različitih razloga nisu sačuvali. Međutim, na osnovi sačuvanih dokumenata, koje objavljujemo u prilogu, možemo postaviti nekoliko teza zašto se štrajkovima nije posvećivala veća pažnja.

1. Štrajkovi su bili bez većeg značenja u svojim sredinama, a još manje potresa izazivali su u široj okolini, posebno u federalnim jedinicama. Da su štrajkovi imali veću ulogu imali bi opširnije izvještaje nižih organa višim, ali i veći broj direktiva s analizama stanja i obvezujućim uputstvima za niže organe. To se posebno odnosi na partijsku dokumentaciju. Ovakvo imamo samo obavijesti.

2. Administracija je bila nerazvijena. Problemi su se najčešće rješavali u neposrednom kontaktu između viših rukovodstava i podređenih organa. Ta se konstatacija odnosi na državnu administraciju, ali još više na partijsku i sindikalnu. Takav način rješavanja određenih pitanja rezultirao je vrlo malim brojem pisanih dokumenata.

3. Štrajkovi u 1945. godini nisu djelovali šokantno kao u kasnijem razdoblju. Postoji više razloga za to:

a) izgradnja socijalističkog sistema bila je tek u svojoj početnoj fazi. Zapravo u javnosti se taj termin nije ni upotrebljavao, jer je prevladavala narodnofrontovska terminologija unutar koje se revolucionarno mišljenje Komunističke partije postupno obznanjivalo. Ekscesi i štrajkovi nisu se doživljavali kao rezultat poteza nove državne vlasti, jer je bilo moguće ukazivati na nužnost određenih mjera zbog posljedica djelovanja nasljeđa prošlosti i ratnih razaranja. Predstavnici sistema nisu osjećali odgovornost za ona stanja u društvu koja su bila izvan moći njihova utjecaja. Isto je tako i stanovništvo bilo svjesno objektivnih ograničenja;

b) vladajuća doktrina koja je zastupala stav o vlasti radnog naroda, o državi kao instrumentu narodne volje i istovjetnosti interesa naroda i države, nije bila u takvoj mjeri popularizirana i općeprihvaćena da bi štrajk mogao djelovati kao protuargument;

c) u vremenu neposredno nakon završetka rata, kada je još uvijek trajala opasnost od neprijateljskog djelovanja i kada je bio uvriježen stav KPJ o niskoj klasnoj svijesti radničke klase, kao posljedici vjekovne zaostalosti naše zemlje i iskorištavanja od buržoazije, sudionike štrajkova

moglo se označiti jednim od tih obilježja. To je za same štrajkače predstavljalo opasnost, jer su olako mogli biti optuženi kao neprijatelji novoga sistema te postati predmet državne represije. Istovremeno je upravo takav vrlo površan pristup rješavanju tih pitanja omogućio rukovodstvima na svim razinama da svoje loše postupke opravdavaju neprijateljskim radom i tako smanje svoju odgovornost za nastalu situaciju;

d) u tom razdoblju, ionako malobrojni, nisu mogli djelovati neuobičajeno, bez obzira na sve promjene koje su se dogodile do 1945. godine. Još su bila svježija sjećanja na predratne štrajkove.⁴ To nije bilo beznačajno u doživljavanju štrajkova među samim sudionicima a ni nosiocima vlasti. Štrajkovi nisu mogli izazvati nemir u psihi masa.

4. Izvještaji o štrajkovima išli su drugim tokovima. Njima su se, pretpostavljamo, najviše bavili organi OZN-e. Zato možemo reći da se neće postići veći napredak u proučavanju štrajkova, posebno ne u činjeničnoj rekonstrukciji, dok se ne otvore fondovi arhiva SUP-a barem za razdoblja neposredno nakon rata.

IV

Na ovom stupnju istraživanja može se ukazati na nekoliko činjenica u vezi s prvim štrajkovima u Jugoslaviji s posebnim naglaskom na situaciji u Hrvatskoj s obzirom na to da su dokumenti vezani za njen teritorij:

1. U 1945. godini izbio je 5 štrajkova. Osim jednog u rudniku kraj Stubice, a najvjerojatnije je riječ o rudniku Konjšćina, svi ostali štrajkovi izbili su u Dalmaciji, što ukazuje na to da je na njenom području položaj radnika bio najteži.

2. Tim načinom radničke borbe poslužili su se na otoku Braču, u Metkoviću, Pločama,⁵ Benderu⁶ i u rudniku kod Stubice (Konjšćina).

3. Prvi štrajk izbio je potkraj kolovoza ili na početku rujna 1945. godine u kamenolomima na Braču.

Drugi štrajk poveli su radnici u Metkoviću i Pločama 25. rujna 1945. U tom razdoblju izbio je štrajk i u Benderu, dok je do štrajka u rudniku kraj Stubice došlo, sudeći po zapisniku CK KPH, na početku studenog 1945. godine.

4. Vrijeme trajanja štrajkova uglavnom je nepoznato. Zapravo se ni za jedan štrajk ne može točno odrediti njegovo trajanje, početak i kraj. Jedino za onaj u Metkoviću i Pločama može se točno reći kada je počeo, ali se ne može potpuno jasno utvrditi je li trajao jedan ili dva dana. Za štrajkove na Braču i u Benderu znamo da su radnici prekinuli posao za nekoliko dana ali ne i koliko, dok se o štrajku u rudniku kod Stubice u vezi s vremenom njegovog izbijanja i završetka ne može ništa reći.

⁴ Potpuno drukčija situacija bila je 1958. godine.

⁵ Današnje Kardeljevo.

⁶ Naselje u blizini Knina gdje je bilo veliko radilište.

5. Među štrajkačima su prevladavali radnici, a može se pretpostaviti da su bili i jedini sudionici. To su bili radnici s niskim kvalifikacijama, zaposleni na teškim fizičkim poslovima u lošim radnim uvjetima. Poduzeća i radilišta gdje je došlo do izbijanja štrajkova pripadala su rudarstvu, građevinarstvu, obalskom i lučkom radu.

6. O imenima štrajkača nema u dokumentima riječi, osim za štrajk u Metkoviću. U partijskoj depeši nabrajaju se imena organizatora štrajka.

7. Štrajkovi su bili izraz radikalnog protesta radnika protiv njihova lošeg položaja, što se najprije odnosilo na najosnovnije egzistencijalne potrebe, ali i oštar zahtjev za njegovo poboljšanje.⁷

8. Postavlja se pitanje protiv koga su štrajkovi bili usmjereni. Na to se samo na osnovi ovih osam dokumenata ne može točno odgovoriti. Morat će se obaviti detaljnija rekonstrukcija svakog štrajka posebno da bi se dao precizniji odgovor. Poduzeća u kojima su izbili bila su u rukama države. To bi moglo navesti na zaključak da su neposredan objekt protesta mogle biti poslovodne uprave, ali nije isključeno, pošto je vjerojatno postojala svijest o tome da uvjete rada i plaće određuju viši državni organi, da je protest mogao ići i u tom smjeru.

9. Na osnovi podataka koje imamo možemo govoriti o dva načina rješavanja teškoća koji su se međusobno ispreplitali:

a) konstruktivno-integralan pristup — bio je usmjeren na promjenu svih uvjeta rada i života koji su doveli do nezadovoljstva. Upotrebljavao se u fazi kada o štrajku nije bilo riječi, ali i u vrijeme njegovog trajanja te nakon obustave;

b) autoritarno-represivan pristup — bio je usmjeren protiv štrajkača i upotrebljavao se nakon izbijanja štrajka.

Zasad se ne može govoriti o tome kojim je intenzitetom drugi pristup potiskivao onaj prvi kada je do štrajka već došlo, je li se upotrebljavao u svim slučajevima i koje su bile njegove posljedice. Isto tako, nema podataka o tome je li i koliko represivan pristup obuhvatio i one protiv kojih su neposredni štrajkački zahtjevi bili usmjereni. Na osnovi onoga što smo rekli u prethodnom poglavlju pretpostavljamo da nije, mada se to ne može potpuno isključiti.

Dokumenti nam omogućuju da s nešto većom sigurnošću tvrdimo da je autoritarno-represivan pristup došao do izražaja u Metkoviću, i to još u fazi kada se ne može sa sigurnošću reći je li nezadovoljstvo radnika uopće rezultiralo štrajkom. Međutim, ostaje otvoreno pitanje koliko je ostvaren zahtjev sindikalnog rukovodstva za represijom protiv njegovih organizatora (dokument br. 1).

I u slučaju štrajka na Braču naslućuju se elementi autoritarno-represivnog načina rješavanja problema (dokument br. 2).

Konstruktivno-integralan pristup predstavljao je konstantu sindikalne aktivnosti i primjenjivao se specifičnom mobilizacijom radnika na povećanju proizvodnje. Ta produktivistička uloga sindikata radala je određene napetosti ali je intenzivnom propagandom sindikat uspijevao na osnovi patriotskog i revolucionarnog entuzijazma izbjeći veće sporove, ako su

ostali uvjeti za život i rad bili barem minimalno zadovoljavajući. Međutim, izostanak brige da se održi nužna egzistencijalna razina standarda dovela je do sukoba koji su izašli izvan kontrole sindikata. Tada je sindikat drugu metodu mogao samo inicirati ali ne i provoditi. Dakako, daljnja istraživanja trebalo bi da odgovore na pitanje koliko su se sindikalni organi služili pritiscima unutar same organizacije u vezi s poslovima koje je obavljao sindikat.⁸

Sindikat je u osnovi djelovao na iskorjenjivanju uzroka nezadovoljstva, ali je kada je štrajk već izbio prepuštao prostor za angažman partijskim i državnim organima. Takav je postupak potpuno odudarao od tradicionalne uloge sindikata koji je štrajkove predvodio. Promijenjen odnos prema klasičnim metodama radničke borbe proizašao je iz radikalno promijenjene uloge nove sindikalne organizacije Jedinstvenih sindikata radnika i namještenika u odnosu na onu ulogu koju su sindikalne organizacije imale prije rata a na čije se tekovine pozivao JSRN. Izmijenjenim političkim i društvenim odnosima bila je prilagođena i sindikalna aktivnost. Paradržavna sindikalna organizacija slijedila je politiku transmisije koju joj je namijenila Komunistička partija koja ju je, uostalom, i osnovala te potpuno, uz neka taktička odstupanja, odredila njeno djelovanje. Sindikat uključen u ostvarivanje vizije KP o načinu izgradnje socijalističkog društva bezrezervno se angažirao u obnovi i izgradnji zemlje. Zato je sve tradicionalne zadatke usmjerio na ostvarivanje onoga osnovnog a to je bila mobilizacija zaposlenih na povećanju proizvodnje i produktivnosti rada. Ostali zadaci deklarativno tretirani ravnopravno s produktivističkom ulogom nužno su unutar takve koncepcije bili tek u njenoj funkciji.⁹

U takvoj poziciji sindikata nije bilo mjesta za akcije koje ne bi imale u vidu interese društva i njegove izgradnje. Težnje koje nisu imale u vidu interes cjeline i interes krajnjeg cilja, tj. izgradnje socijalizma, ne samo da nisu dobivale podršku sindikata već su se morale suočiti s njegovim otporom. Štrajk je mogao biti indikator propusta u djelovanju državnih, partijskih pa i sindikalnih organa, ali je s aspekta ubrzane izgradnje novog društva predstavljao kočnicu u njegovom razvoju.

Ako se postavi pitanje kako to da u uvjetima izrazito loše ekonomske situacije, velikih problema s opskrbom i inzistiranjem na politici niskih plaća, unatoč velikom patriotskom poletu, nije bilo 1945. godine više štrajkova može se reći, uz razloge koje smo već naveli, da je presudna značenje imalo nepostojanje sindikata koji bi ih organizirao.

V

Objavljujemo osam dokumenata koji svjedoče o štrajkovima u 1945. godini. Svrstali smo ih kronološkim redom i u skladu s arhivskim pravilima. U tekstove dokumenata nismo unosili nikakve ispravke tako da smo

⁸ Dokumenti iz kasnijeg razdoblja ukazuju na to da su se neki sindikalni organi služili pritiscima. Prijetilo se isključenjem iz sindikata, oduzimanjem prava na bonove i točkice, isključenjem s posla i sl.

⁹ Z. Radelić, *Koncepcija KPJ o ulozi sindikata (1945—1948)*, *Razvoj, dileme i perspektive jugoslavenskog socijalizma 1*, Zagreb 1988, 225—237.

zadržali sva njihova gramatička, pravopisna i stilska obilježja. Međutim, s obzirom na to da su neki dokumenti preopširni, dijelove koji se ne odnose na štrajkove ili nisu u uskoj vezi s njima ispustili smo. Takva mjesta označili smo sa tri točke unutar uglatih zagrada.

Kod svakog dokumenta zadržali smo glavu, uvodni dio te smo naveli ima li potpis i pečat. Dokumente bez tih osnovnih karakteristika originala označili smo kao kopije.

Dokumentima smo dali naslove u kojima je navedeno tko je tvorac dokumenta i kome je upućen, te mjesto i datum njegovog nastanka. Riječi potcrtane strojem tiskane su kurzivom.

U bilješkama dajemo samo najosnovnija objašnjenja koja će pomoći u lakšem praćenju teksta.

DOKUMENT br. 1.

1945, srpanj 22. Split

Zapisnik Oblasne sindikalne konferencije JSRNJ Hrvatske za Dalmaciju održane u Splitu

ZAPISNIK

Prve Oblasne sindikalne konferencije za Dalmaciju održane 22. VII. 1945. u Splitu

Prisutni predstavnici Mjesnih sindikalnih vijeća Dalmacije i predstavnici Oblasnog i Gradskog NOO-a.

Konferenciju je otvorio drug Josip Poduja kao član Zemaljskog odbora Jedinštenih sindikata radnika i namještenika Jugoslavije za Hrvatsku. Pozdravlja predsjednika Mjesnih sindikalnih vijeća i Oblasnog i Gradskog NOO-a. Prije prijelaza na rad pozivlje sve prisutne da odadu počast palim borcima koji su dali svoje živote za našu slobodu.

Učesnici konferencije odaju počast palim borcima minutom šutnje.

Na prijedlog druga Poduja utvrđen je ovaj

dnevni red:

1. Izbor radnog predsjedništva konferencije od 7 članova.
 - a) jednog zapisničara i dva ovjerača zapisnika;

2. Izvještaj o radu i zadacima Jedinstvenih sindikata;
 - b) uredno administrativno i blagajničko poslovanje;
 - c) diskusija;
3. Izbor Sekretarijata Zemaljskog odbora J. S.¹ Hrvatske za Dalmaciju;
4. Razno

[...]

Rad J. S. u Metkoviću
Izvjestitelj Petar Parmač:

Akcionni odbor J. S. osnovan je 21. aprila. Provedeno je prvomajsko takmičenje. Osnovano je devet podružnica. Namještenici su odredili raditi dva sata više na čišćenju ruševina. Najbolji uspjeh dobiven u skupljanju ljekovitog bilja. Skupljanje je provedeno preko prosvjetne podružnice. Skupljeno je 80 vreća. Alfabetički tečajevi organizirani su preko škola na selima. Istakao se udarnik Jolaš. Osnovano je Mjesno sindikalno vijeće i fiskuĉurni odbor. Sada se priprema ljetno vježbalište. Uskoro će proraditi jedna sindikalna zadruga. Najbolnije je pitanje obalnih radnika, oni su najnesvesniji u cijeloj zemlji. Ucjenjuju i ne će da rade ako se ne nagrade kako oni traže. Sada traže visoke plaće, 800 dinara za istovar jednog vagona, a za cement i materijal štetan po zdravlje traže i 1.200 dinara.

Ukupno je organizirano 380 članova.

[...]

Član Glavnog odbora JSRN Ivo Senjanović

podnio je referat o organizacionim pitanjima, ulozi sindikata u obnovi, o materijalnom položaju radnika i namještenika, o primjeni Uredbe o platama, o zadrugama, o kulturno-prosvjetnom radu i fiskuĉuri.

[...]

Što se tiče obalaca u Metkoviću koji ne će da rade, treba među njima pronaći organizatore, raskrinkati ih i po potrebi prebaciti u drugi kraj na rad. [...]

Kopija, strojopis.

Sign., AIHRPH, fond SSJ, ZSD-1, 1945. VII 22.

¹ Jedinstvenih sindikata.

DOKUMENT br. 2

1945, rujna 26. Split

*Dopis Tajništva za Dalmaciju ZO JSRNJ za Hrvatsku Zemaljskom
odboru JSRNJ za Hrvatsku*

ZEMALJSKI ODBOR JSRNJ ZA HRVATSKU
TAJNIŠTVO ZA DALMACIJU
Broj 4/45

Split 26. rujna 1945

Zemaljskom odboru za Hrvatsku

Dragi drugovi!

Zagreb

1. Ranije smo Vas izvjestili o stanju kod nas u vezi Uredbe o razvrstavanju u razrede skupoće. Našom prestavkom od 10 pr. mj. tražili smo izmjenu te Uredbe, ali još uvijek nismo dobili nikakvo rješenje, a nama je već teško stišavati neraspoloženje radnika i namještenika radi toga. Tako na pr. brodogradilište u Korčuli ostat će bez radnika, koji se nikako ne mogu zadovoljiti sa II. razredom, a isti je slučaj sa još mnogo mjesta.

Mi smatramo da uistinu u Dalmaciji ne može doći u obzir III. razred, jer u najzabitnijim selima, gdje žive par radnika ili namještenika životne prilike nisu za 30% jeftinije.

S druge strane u svakom drugom mjestu gdje je zaposleno 50—100 radnika i desetak namještenika, također su životne prilike iste kao i u velikim mjestima, pa ni ova mjesta ne mogu biti razvrstana u II. razred skupoće. Svi radnici i namještenici, kao i čitav narod Dalmacije živi gotovo isključivo od racioniranih namirnica, koje su u manjim i udaljenijim mjestima, radi podvoznih troškova, i skuplje nego u centrima tj. mjestima u I. razredu. Nezadovoljstvo radnika je toliko da smo prije par nedjelja imali obustavu posla u kamenolomima na Braču, koja bi obustava da nije odmah likvidirana imala za posljedicu obustavu rada u kemijskoj tvornici u Omišu.

Molimo da urgirate kod naše Federalne vlade da ovo pitanje riješi čim prije i to tako da se III. razred za Dalmaciju ukine, a sva mjesta koja imaju 50—100 radnika i namještenika razvrstaju u I. razred, imajući u vidu da je višegodišnji oslobodilački rat i okupacija Dalmacije strahovito opustošila, a ovogodišnja suša i onako pasivnu poljoprivredu potpuno uništila.

Napominjemo da smo od ministra Savezne Vlade druga Sretena Žujovića, prilikom njegovog boravka ovdje 9. i 10. o. mj. dobili ovlaštenje (usmeno), na osnovu prikazane situacije, da razvrstavanje u razrede skupoće izvršimo po našoj ocjeni tj. *da sva mjesta sa istim uslovima života treba da budu u istom razredu skupoće*. Na osnovi toga mi smo Dubrovnik, Solinski bazen, Trogir, Omiš i Makarsku razvrstali u I. razred, a nameće se potreba i za još neka druga mjesta. Za ove mjere potrebna je suglasnost Federalne Vlade i zakonska forma, pa molimo da se založite da se ista čim prije donese.

2. Molimo nadalje da intervenirate kod naše Federalne Vlade radi previsoke cijene racioniranih namirnica određene od 1. rujna o. g. Naime, mi u

Dalmaciji smo se kod kategorisanja radnika i namještenika držali tačno Vaših uputa tj. započeli od minimuma pa do sredine, a samo pojedinačno preko sredine ka maksimumu, a nikome nismo dali maksimum. Ovim načinom kategorisanja radnici i namještenici primaju male plate pa nisu u stanju da kupuju ni ono malo što se ovdje može naći na slobodnom tržištu kao voće i povrće, a poslije udovoljenja svojim redovitim obavezama kao razne članarine, ogrjev, stannarine, svjetlo, voda i dr.

3. Kod nas u Dalmaciji još se uvijek isplaćuju samo akontacije namještenicima N. O.-a, a i nekih drugih ustanova. Namještenici se nalaze u tako bijednom stanju, a naročito oni sa brojnijom obitelji koji jedva da mogu otkupiti racioniranu hranu, a o udovoljenju ostalim obavezama nemože biti ni govora, kao ni kupovanju na tržištu, makar ono malo voća i povrća, što je neophodno uz nedovoljnu količinu racionirane prehrane. Neraspoloženje je veliko i ne može se reći da je doseglo svoju kulminaciju.

Mi smo po ovom više puta intervenirali kod Obl. N. O.-a, posljedni put 19. o. mj. Obećano nam je da će se ovo pitanje riješiti za nekoliko dana, a pošto je sličnih obećanja već i ranije bilo, to Vas molimo da kod nadležnog ministarstva hitno intervenirate, jer se ovakovo stanje više ne može podnijeti.

4. Kako Vam je već Mjesno sind. vijeće u Splitu u svom prošlomjesečnom izvještaju javilo racionirane živežne namirnice bile su snižene od 1. o. mj. na 820 grama za tešku kategoriju, a 570 gr za laku. Obzirom da u slobodnoj prodaji u Splitu i ostalim mjestima ne može se da nađe gotovo ništa, a i ono što ima cijene su tako visoke da radnik i namještenik ne može kupovati, to smo se obratili našoj narodnoj vlasti koja je uviđajući naše opravdane razloge povišala tablicu na 900 gr. za tešku, a na 600 gr. za laku kategoriju.

Budući da su radnici i namještenici uslijed višegodišnjeg rata kao i uslijed udarničkog rada od oslobođenja do sad jako iscrpljeni, radi čega je u posljednje vrijeme osjetljivo poskočio % oboljelih, to smo ponovo intervenirali kod Oblasnog N. O.-a, koji je u sporazumu sa Federalnom Vladom povišio tablicu (vjerojatno od 1-X o. g.) za tešku na 1200, a laku na 850 grama.

Uslijed nastupajuće zime i u koliko ne budemo u mogućnosti oživiti tržište, bojimo se da ni ova količina neće moći zadovoljiti. Treba k tome imati na umu da gladna Dalmacija se ne može mjeriti s istim mjerilom kao ostali — privredno, a naročito poljoprivredno — moćniji krajevi naše domovine, pa ukoliko budemo primorani da kasnije još jednom tražimo povišenje racionirane hrane da nam dođete u susret tim prije što ljudi putuju pa vide i s obzirom što su svugdje povoljnije prilike i u platama i u uslovima života, to nam postaje teško uvjeriti u opravdanost takvog stanja u našim krajevima.

5/ Priloženo dostavljamo Vam zapisnik sjednice ovog tajništva održane 23. o. mj.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu

Tajnik^a

[...]

Kopija, strojopis.

Sign., AIHRPH, fond V SSH, 1945. IX 26.

2 Josip Poduje

DOKUMENT br. 3

1945, rujan 26. Split

Depeša Oblasnog komiteta KPH za Dalmaciju CK KPH

[...]

Jučer su štrajkovali obalni radnici u Metkoviću i Ploči. Organizatori su Tolajić Mirko, Knežević Joka i Nekiš Šit.³

Obl. k. za Dalmaciju

*Kopija, rukopis.
Sign., AIHRPH, fond CK SKH,
Org.-instr., Knjiga depeša, 1219.*

DOKUMENT br. 4

1945, rujan 27. Split

Depeša Oblasnog komiteta KPH za Dalmaciju Centralnom komitetu KPH

[...]

Većina radnika koji su štrajkovali u Metkoviću i Ploči poslani su od vlade Bosne i Hercegovine oni svake subote idu kući, rodom su iz Hercegovine.

Obl. k. za Dalmaciju

*Kopija, strojopis.
Sign., AIHRPH, fond CK SKH,
Org.-instr. odj., Knjiga depeša, 1224.*

³ — Depeše se u Arhivu Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske mogu naći na dva mjesta. Mi smo ih naveli iz knjige depeša, koje su ispisane rukom, jer su preglednije i potpunije od druge u kojoj su depeše, napisane strojem, nalijepljene. Mada su tekstovi jednaki, u ovom se slučaju ipak razlikuju imena organizatora štrajka. Tako su Mirko Tolajić i Joka Knežević u depeši napisanoj strojem navedeni kao Tolajić i Knežić.

DOKUMENT br. 5

1945, rujan 28. Zagreb

Zapisnik sa sjednice Centralnog komiteta KPH

ZAPISNIK

sa sjednice CK KPH održane dana 28. IX. 1945. godine u Zagrebu. Prisutni drugovi: Vlado,⁴ Stevo,⁵ Vicko,⁶ Marko,⁷ Duško,⁸ Rade,⁹ Tehek,¹⁰ Mile,¹¹ Anka,¹² Mika,¹³ Raos,¹⁴ Milka¹⁵ i Jordan.¹⁶

Dnevni red:

1. Omladina,
2. Sindikati
3. Školstvo i
4. Razno

[...]

Drug Marko: Sindikalne organizacije formirane su po kotarskim i općinskim mjestima. Samo ih po zabačenim mjestima nema. Sada je obuhvaćeno preko 150.000 članova u sindikalnim organizacijama. Još ne znamo tačno koliko je broj radnika i namještenika u Hrvatskoj. Zato ne možemo reći procent organiziranih. Od 150.000 organiziranih je većina radnika.

Sindikalne organizacije su uspjele mobilisati radnike i namještenike na posao. U velikim poduzećima se dostigla predratna norma proizvodnje. U nama to nije slučaj. *Radi 60% mašina.* Na tome su sindikalne organizacije učinile dosta. *Nema nigdje poduzeća gdje radnici ne primaju platu.*

Sadržaj rada sindikalnih organizacija nije dovoljan. *Kvalitet* sindikalnih organizacija je vrlo slab. Mnogi ljudi neznaju šta su sindikalne organizacije. Često puta sindikalni rukovodioci postavljaju sindikate na kalup privatnih, državnih ili zakonodavnih organa.

Sindikalni kadar je slab. Donijela se odluka za formiranje sindikalne škole za 60 ljudi. U Dalmaciji, okrugu Varaždin, mjestu Čakovcu pojavljuju se *anarhosindikalističke tendence.*

Politički život u sindikatima je vrlo slab.

Mnogo se više o nabavci kukuruza, hlača i cipela, a da sindikalne organizacije o tome slabo učestvuju u političkom životu. Neki traže privilegije za članove sindikata.

Sindikalne organizacije prilično su odvojene od Fronte u Zagrebu i u provinciji.

4 — Bakarić — 5 Ivan Krajačić — 6 Krstulović — 7 Belinić — 8 Brkić — 9 Žigic — 10 Antun Biber — 11 Počuča — 12 Berus, Špiljak, Ivo (?), Kufrin i Ivica Kukoč — 13 Špiljak — 14 Ivo (?) — 15 Kufrin — 16 Ivica Kukoč.

Zanemaren je, odnosno nije stvoren propagandni aparat, u sindikatima. Dešava se vrlo često da se naređuje da neko bude član sindikata, a ne radi se politički i ne ubjeđuje se radnika i namještenika da se učlani u sindikate (Duga Resa, Varaždin i Osijek).

Partijske organizacije nisu uspjele da rukovode sindikalnim organizacijama.

Partijske ćelije se bave šablonskim načinom rada.

Partijske ćelije ne daju pravac, inicijativu i put za rad u sindikatima.

U Hrvatskoj ima 120 radničko-namješteničkih zadruga.

Nema slučajeva da radnici skapavaju od gladi. Radnici ipak još imaju vrlo slabu ishranu. U Slavoniji su vrlo slabe zadruge. Neke zadružne menze rade dobro. Ima nekih menza gdje je ručak 10 Din, dobiva se tri puta nedjeljno meso.

Veliku brigu nam zadaju neriješeni *sistem plaćanja*. Ne možemo utvrditi *akordni sistem*, omogućen će biti *norma sistem*. Postoji zbrka po tom pitanju. Nerazumiju ga ni u ministarstvu.

Drug Stevo: Smatram da je bilo potrebno izvještaj o sindikatima iznijeti sa više podataka. Treba da se zna kakovi su to ljudi 150.000 učlanjenih kod sindikata. Ako u svim tvornicama ima sindikalnih organizacija, onda treba *preorijentirati rad*. Neznamo šta je u Sl. Brodu, Dalmaciji, itd. neka se i sindikalna kotarska rukovodstva povežu preko naših radio stanica, pa ćemo imati bolji pregled stanja i brže upute im davati.

Drug Marko i Tehek treba da ispituju sve stvari po pitanju sindikata. Dobre primjere rada treba prenositi u one tvornice i poduzeća, gdje se još nije snašlo, gdje se ne radi kako treba.

Drug Duško: ističe da je sindikalni list »GLAS RADA« pisao neke socijaldemokratske članke. Taj organ nije donco ni o skupštini HRSS-a.

Drug Vicko: Iznosi da će se kroz nekoliko dana održati Kongres Metalaca a da mi o toj stvari ništa ne znamo. Potrebno je da se o svemu tome vodi više računa. On ističe da rad namješteničkih zadruga nije na visini.

Drug Marko: Iznosi da će u Zagrebu biti glavni odbor metalaca. Savjetovanje sa metalcima nismo održali. Tu stvar treba da podupre i pripremi i partijska organizacija. Tražio sam da se sindikalna komisija sazove po pitanju sindikalnog savjetovanja, međutim Mato¹⁷ istu nije sazvaio. Mislim da je potrebno da Mato bude sekretar sindikalne komisije. Činjenica je da CK, još nema pregleda o radu sindikata. Imam pregled o stanju sindikalnih organizacija u cijeloj Hrvatskoj. Napominjem da je izbio štrajk u Metkoviću.

Drug Jordan: Nejedinstveno regulisanje plata dovodi do nezgodnih i nepravilnih posljedica.

Za prilike Dalmacije je nepravilno rješeno. Za razna mjesta nadnice su iste, a uslovi života potpuno različiti.

Drug Marko: Iznosi da se uredba o utvrđenju nadnica mijenja.

Drug Vlado: Sindikati su previše odvojeni od Partije. Činjenica je da sindikate ne vodi ni sindikalna komisija ni partijska organizacija. *Nužno je pojačati rad mjesnih partijskih organizacija po sindikatima.*

Ne znamo kakove su nam pozicije kod metalaca, tekstilaca, kožaraca.

17 Kršulj

Drug Marko: Treba da bude još neko zaposlen u sindikatima. Danas sindikati traže da se bude *samo* u sindikatima.

Drug Vlado: Zato postoji sindikalna komisija da ti pomogne.

Drug Vicko: iznosi da je tražio druga Marka Gizdića za sindikalni rad u Hrvatskoj.

[...]

*Duško*¹⁸

Original, strojopis.

Sign., AIHRPH, fond CK KPH, 1945/2.

DOKUMENT br. 6

1945, rujan 30. Split

Depeša Oblasnog komiteta KPH za Dalmaciju Centralnom komitetu KPH

[...]

U Metkoviću je štrajk o kojem Vam je bilo javljeno prestao intervencijom članova okružnog i oblasnog komiteta spor oko slabe prehrane je izglađen. Pogrešno vam je javljeno da radnike koji su štrajkovali šalje Vlada Bosne i Hercegovine. To su obalni radnici koji su samo jednim dijelom Hercegovci i njih ne šalje vlada, već dolaze sami.

[...]

Obl. kom. za Dalmaciju

Kopija, rukopis.

Sign., AIHRPH, fond CK KPH,

Org.-instr. odj., Knjiga depeša, 1250.

¹⁸ Brkić.

DOKUMENT br. 7

1945, listopad 13. Split

*Izveštaj Oblasnog komiteta KPH za Dalmaciju Centralnom
komitetu KPJ*

OBLASNI KOMITET K.P.H.
ZA DALMACIJU
13. oktobra 1945.

Drugarskom Centralnom komitetu Komunističke
partije Jugoslavije

[...]

Radni elan kod masa je na priličnoj visini. Međutim, u radu često dolazi do pomanjkanja organizacije, što je prouzrokovalo na pr. obustavu posla za nekoliko dana radnika na Braču, jednog dijela radnika u Metkoviću i na Benderu. Ova pojava nije imala političku tendenciju, nego kao što je već spomenuto do nje je došlo zbog teških uslova života i neorganiziranosti.

[...]

Jure Franičević

*Original, strojopis.
Sing., AIHRPH CK SKH, V-K-XXI/26.*

DOKUMENT br. 8

1945. studeni 9. Zagreb

Zapisnik Centralnog komiteta KPH

ZAPISNIK

sa sjednice CK. KPH. održane dana 9. XI. 1945. godine u Zagrebu; Prisutni drugovi: Vlado,¹⁹ Stevo,²⁰ Marko,²¹ Vicko,²² Duško,²³ Rade,²⁴ Savo,²⁵ Konspirator,²⁶ Anka,²⁷ Mile,²⁸ Jordan,²⁹ Zvonko,³⁰ Mika³¹ i Sarajčić.³²

Dnevni red:

1. Situacija pred izbore i
2. Razno.

[...]

Drug Stevo: ističe da je izbio štrajk rudara kod Stubice.³³ Trebao je CK da znade o tome.

[...]

Duško³⁴

Original, strojopis.

Sign., AIHRPH fond CK SKH, 1945/3.

¹⁹ Bakarić — ²⁰ Ivan Krajačić — ²¹ Belinić — ²² Krstulović — ²³ Brkić — ²⁴ Žigić — ²⁵ Zlatić — ²⁶ Dragutin Salić — ²⁷ Berus — ²⁸ Počuća — ²⁹ Ivica Kukoč — ³⁰ Brkić — ³¹ Špiljak — ³² Ivo — ³³ Kao što smo već naveli vjerojatno se radi o rudniku Konjščina — ³⁴ Brkić.